

Մելիոն Կիւրճեանի բառապաշարիւն որո՛շ տարրերը

ՊԱՐՈՅՐ ԱՂՊԱՇԵԱՆ

Մելիոն Կիւրճեան (գրական անունով՝ Հրանդ), կը պատկանի 19-րդ դարու ութսունական թուականներու արեւմտահայ գրականութեան իրապաշտ սերունդին, որ, իրաւամբ, յայտնութիւն մը եղաւ իր ժամանակին, որպէս գրող: Անոր ստեղծագործութիւնը եթէ չեղաւ իր ժամանակակիցներէն ոմանց չափ բերքաւատ, ունեցաւ, սակայն, նորարական շունչ եւ ինքնատպութիւն:

Մելիոն Կիւրճեանի ստեղծագործական ժառանգը ցրուած կը մնայ ժամանակաշրջանի մամուլի էջերուն մէջ: 1931 թ.ին Բարիզի մէջ՝ «Նահատակ Գրապէտներու Բարեկամներ» ընկերակցութեան կողմէ հրատարակուած հեղինակին «Ամբողջական Երկեր»ը, հետո է անոր վաստակին ամբողջական վկայութիւնը ըլլալէ:

Հաւանաբար պատճառներէն մէկն ալ այն է որ Կիւրճեանի գրականութիւնը, իր ամբողջութեան մէջ, մնացած է համարեա չուսումնասիրուած: Քիչեր լուրջ ուսումնասիրութեան կամ համապարփակ քննարկումի նիւթ դարձուցած են Կիւրճեանի ստեղծագործական ժառանգը, ուղին:

Ընդէ է որ Կիւրճեան կոթողային երկեր չկտակեց հետագայ սերունդներուն, բայց, անպայմանօրէն դրօշակակիրներէն հանդիսացաւ դաւառական գրականութեան, եւ ուղի հարթեց դէպի նորավէպը, դէպի իրապաշտական շարժումը, դէպի «կեանքը ինչպէս որ է»ն:

Գաւառէն Պոլիս ինկած պանդուխտները՝ իրենց ցաւերով,

նխատուկացով, բարձրելով ու հուզերանութեամբ, դարձան Կիւրճեանի գրականութեան հում նիւթերը :

Պանդուխտներու բաղմութիւնը, որ պոլսահայ իրականութեան մէջ դարձած էր տիրական երեւոյթ, ինքնին կարտացոլացնէր գաւառահայութեան ճակատադրին հետ կապուած տխուր ու մոռյալ իրողութիւններ, յատկապէս ճնշող քաղաքական-ընկերային աննպաստ պայմաններու մէջ :

Ահա այս տխուր իրավիճակին մէջ ապրող սարգ մարդոց կեանքին նուիրուած բարախուն պատկերներ տուած է Կիւրճեան, ջերմ սիրով ու համակրանքով տողորուած անոնց նկատմամբ :

Այս առնչութեամբ ղիսուկ է այդ ժամանակաշրջանի կարկաստուն դէմքերէն Գրիգոր Զօհրապի հետեւեալ խօսքը. «Պանդուխտ բայց այս բառը կարեկցութիւնը չ'արթնցներ իմ սրտիս մէջ. արգահատանքով չեմ նայիր անոր, այլ հպարտութեամբ. իմ պարծանքս է ան եւ ոչ իմ ցաւս»¹ :

Պատահական չէր, ուրեմն, Կիւրճեանի հակումը դէպի պանդուխտները, շփումը անոնց հետ. եւ ան՝ կենդանի երանդներով ու յուզումնախառն դորովով ուրուագծեց պանդուխտն ու պանդխտութիւնը, որովհետեւ՝ քաջատեղեակ էր պանդուխտին առօրեային, խորապէս ուսումնասիրած էր անոր ներաշխարհը, մտայնութիւնը, ապրելակերպը : Ասկէ կու գայ անոր ինքնատիւ գրականութեան իրապաշտ բնոյթը :

Կիւրճեանի արուեստին մէջ, խոցելի կարելի է նկատել այն, որ ան չէ կրցած խորանալ մինչեւ պանդուխտի կապանքներէն ձերբազատուելու ուղին : Եթէ նոյնիսկ փորձած է, ապա ատիկա, գործնականորէն, կամ պակասաւոր է, կամ՝ վիճելի :

Անշուշտ, այս յօդուածին նպատակը չէ գրական վերլուծում մը փորձել, ոչ ալ ճշդել Կիւրճեանի տեղն ու ղերքը հայ գրականութեան մէջ, այլ ակնարկ մը նետել անոր լեզուի բառական շերտաւորումներուն վրայ :

Կիւրճեան, ինչպէս իր գրականութեամբ, նոյնպէս լեզուով, ունի իր առանձնայատուկ տեղը արեւմտահայ գրական լեզուի զարգացման մէջ :

Անոր լեզուին մէջ խրթնութիւնները, անկանոնութիւնները եւ բառերու անտեղի դորձածութիւնը չունին աղաղակող կամ գերակշռող տեղ, թէեւ ժամանակի կնիքը ակներեւ է, մանաւանդ որ՝ ան եղած էր հմուտ գրաբարագէտ, եւ Կեդրոնական Վարժարանի մէջ ատեն մը նաեւ եղած է գրաբարի դասատու : Սակայն, ըլլալով իրա-

1. Գրիգոր Զօհրապ, Պանդուխտ, «Մասիս», 1893, քիւ 3992, էջ 307 :

պաշտներու խմբակին ուղեկից ու աշխարհաբարի յաղթանակին հաւատացող, Կիւրճեանի փորձեց իր լեզուն մաքրագործել «խորթ» ու «վնասակար» տարրերէ, առանց սակայն կարենալ ամբողջապէս ձերբազատուելու ատոնցմէ :

Այժմ տեսնենք թէ Կիւրճեանի լեզուն բառապաշարային ինչպիսի պատկեր կը ներկայացնէ² :

Ա. ՀՆԱՅԱԾ ԲԱՌԵՐ

Ոչ-արհամարհելի թիւ կը կազմէ բառերու այն խումբը, որ բառադիտութեան մէջ կ'ընդգրկէ հնացած, կամ սովորական դործածութենէն դուրս ինկած բառերու կույտը :

Բացարձակ պայման չէ որ նման բառերու գործածութիւնը սահմանափակուի հազուադէպ պարագաներու մէջ, կամ՝ հեղինակներու մօտ : Ընդհակառակը, այդ բառերէն ոմանք, որոնք աններելիօրէն կը մնան բառարաններուն մէջ «քնացածներ», կարելի է հետզհետէ դնել շրջանառութեան մէջ, ի հարկէ, իրենց ճշգրիտ գործածութեամբ ու իմաստով : Ըսինք ոմանք, որովհետեւ բոլորը չեն որունին անհրաժեշտ կենսունակութիւնն ու աշխուժութիւնը :

Յամենայն դէպս, Կիւրճեանի լեզուին մէջ ինկող բառապաշարի այս խումբը, այնքան ալ խոցելի ու թերի չէ : Գործածուած բառերը, ինչպէս պիտի տեսնենք, շատ յաճախ ունին հնչեղութիւն, իմաստակրութիւն ու հասկնալիութիւն :

Տպանապալից ու խոովայոյց հոգեվլիճակը, դէպքեր նկարագրելու ու հերոսներ բնութագրելու դիժը, Կիւրճեանը յաճախ մղած են դէպի հայոց լեզուի բառապաշարի անսպառ դանձարանը, առանց հաշուի առնելու բառերու գործածելիութեան յաճախականութիւնն ու մատչելիութիւնը, յատկապէս ընթերցող լայն խաւերուն համար :

Ահաւաստիկ նմոյշներ³ .

«Մորթը քաշուած է, եւ ծերունուոյ մը խորշոմեալ ու երիթացեալ (նիհարցած, հալումաչ եղած, էջ 21)⁴ կերպարանքն ունի» :

2. Ներկայ ուսումնասիրութեան համար օգտագործուած է՝ Հրանդ (Մել-ֆոն Կիրեբեան), Ամբողջական Երկեր, Փարիզ, 1931, հատորը, ուրիշ կատարուած են նաեւ բոլոր մէջբերումները :

3. Փակագիծերու մէջ դրուած են ընդգծուած բառերու իմաստը, ապա՝ օգտագործուած հատորի էջաթիւը :

4. Մատնանշումի արժանի բառ մը երբ կրկին անգամ օգտագործուած է հեղինակին կողմէ, գայն կը յիշատակենք ծանօթագրութեան մէջ, միշտ փակագիծերու մէջ յիշատակելով օգտագործուած հատորի էջաթիւը : «Դեղնութիւն, քարշամութիւն, առոյց կեանց մէջ երիթացեալ (22) ծերութիւն» :

«Մանրիկ կայծերու պէս ցիրուցան մեր հորիզոնին վրայ՝
նշուլագեղ (դեղեցիկ նշոյլներով զարդարուած, 25) համաստեղու-
թիւնք կը յօրինեն» :

«Նաւապետներն յանձն չեն առնուր այդ անպէտ բեռներն ի-
րենց նաւերու տախտակաշարին վրայ նետելու» :

«Տա՛ք տա՛ք զլուխներով եւ ծխաշունչ (ծուխ արտաչնչող,
63) կուրծքերով, տարուան բոլոր վիշտերն ու անձուկները կը մա-
րեն այդ խնդութեան կրակոտ ժամերուն մէջ» :

«Եւ պէտք է ըսել թէ դուրսէն մարդիկ էլ չեն կարող եղանակել
(երգել, 70)» :

Սրբազանին ժպիտները, անադէմ (խոթոտադէմ, 111) ուր-
ուականներու պէս, ցնցած էին զինքը եւ համոզած ալ, ի սպա՛ռ չգի-
մելու սուրբերու» :

«...իր գլխուն վերեւ սաղարթուն (տերեւալից, 113) ոստերը
կ'երերցնէին մեղմիկ» :

«Իր վարպետը կ'ունենար, սիրով, ծնելաւէր (ծնողասէր, 119)
դէժով պատրաստուած անդիր օրէնքի մը տակ» :

«Սրճարան, զրօսարան, ինքնահրաման (ինքնակամ կերպով,
119) պտոյտ, գինետուն, խսպառ արգիլեալ բաներ եղած են» :

«Ոմանք չքաւորութեան մէջ կը փտին, կէսք յուսահատու-
թեան մէջ եւ այլք խառնակեցիկ (անբարոյ կեանք վարող, 121)
դռներու վրայ» :

«Իր հրապուրանաց զօրեղ մասը... հայերէն նախագասու-
թեանց հետ խառն հեշտալուր (դուրեկան, 133) արտասանութիւնն
էր» :

«Բարեկամք ծանօթք եկած են՝ վերջին անգամ տեսնելու իրենց
սիրելիներն որք վաղիւ (վաղը, 135) կը մեկնին զէպի հայրենի աշ-
խարհ» :

«...այդ «անբաններն» են, որ այսօր քանդուածոց ու մո-
խիրներու մէջ պատմական կեանք մը կը մշտնջենաւորեն (յաւերժա-
ցընեն, 137)» :

«...ահա անբաններ որ իրենց քշնամադիր (նախատող, 137)
բանաւոր յօդուածադրէն շա՛տ աւելի վեր են» :

«Անտարբեր կը նայի քարակուռ (քարակերտ, 141) որմերուն» :

«Երկա՛ր վերարկու մը, համազգեստն այդ խենթանոցի, որ ա-
ւելի պատանք մըն է յիմարներու, կը պարածածկէ (ամբողջութեամբ
ծածկէ, 141) զինքը» :

«Այս բեկբեկ (կտրտած, 146) կեանքին վրայ ճակատաբերը
չէ կրցած ջախջախել երեք բան, կրօնքի սրբութիւն, անխառն բարո-
յական մը եւ տան սէր» :

«Ըստ երեւոյթին՝ հեղնութիւն մը երբեակ միութենէ շինուած քալսջախ (Վարդուած, 146) եղեղնի մը վրայ» :

«Ամէն երանդ դուրս կը ցատքեցնէ հոգեկան երեւոյթ մը բա-
լուտ կամ բոնուտ (անձրեւուտ, 148), ջինջ կամ պարզ» :

«Սօսի պէս հասակագեղ (վայելչագեղ հասակ, 148), որուն
դպրած չէ երբեք պարտիզպանի մկրատը» :

«Եւ պարողները, գրեթէ այսաւար (դիւահար, 174), թմբուկին
աղղեցութեան ներքեւ՝ անդիտակ են իրենց ըրածին» :

«Կեանքին մէջ առաջին անգամն էր որ յուզարկ (յուզարկաւոր,
183) պիտի դար» :

«... ոչնչութիւնը պերճօրէն կը խօսի իր պոռացող ցրտութիւ-
նովը... կը փերեւետրուի (պճնուի, 204) այսօր» :

«Ծնողքին սրբաւուէր (սրբաղան, 212) պարտքն էր ողբագին
չթողուլ իրենց սիրական տղեկի անմեղուկ հոգին» :

Բ. ԳՐԱԲԱՐԵԱՆ ՏԱՐԻՆԸ

Զարմանալի պիտի ըլլար որ Կիւրճեանի լեզուին մէջ մուտք
չդորձէին զրարարեան տարրերը (հոլովածեւեր, խոնարհման ձեւեր,
բառեր, եւայլն) :

Գրարարի աղղեցութենէն անմիջապէս թօթափուելը այնքան
ալ դիւրին պիտի չըլլար, մանաւանդ մէկու մը համար, որ եղած էր
անոր հոգածու նուիրեալներէն : Կիւրճեան լաւագէտ ըմբռնած էր թէ
եկած է ժամանակը, երբ զրարարը իր տեղը պիտի զիջի հետզհետէ
տիրապետող աշխարհաբարին : Բայց, ան բոլորովին անտեսողն ու
արհամարհողը չէր զրարարը, այլ հաւատացողն էր, որ պէտք է օղ-
տուիլ անկէ, այնքանով՝ որքանով ներկայ գրական լեզուին ձեռնտու
էր ան :

Հաւանաբար, իր այս ճիշդ մօտեցումը մէկ կողմէ, եւ ան-
հնարիութիւնը անմիջապէս անկէ ձերբազատուելու՝ միւս կողմէ,
պատճառ դարձան որ Կիւրճեանի լեզուին մէջ, յարաբերաբար, տի-
րապետող տարրեր մնան զրարարէն :

Եթէ ժամանակաշրջանի լուսարձակին տակ առնենք աշխարհա-
բար լեզուի զարգացումը, թերեւս Կիւրճեանի դորձածած զրարա-
բախտն լեզուն, այնքան ալ զարմանալի չնկատուի :

Յամենայն դէպս, խօսինք օրինակներով .

1. Զանազան հոլովածեւեր

Որք — Յարաբերական դերանուն, ուղղական հոլով, յոգնակի
(25, 73, 82, 84, 138) :

Որոյ — Յարաբերական դերանուն, սեռական հոլով, եզակի (25) :

Որոց — Յարաբերական դերանուն, սեռական-տրական հոլով, յոգնակի (31, 61, 65, 114, 118, 137) :

Զայնս — Յուցական դերանուն, հայցական հոլով, յոգնակի (31, 56, 74, 125, 138) :

Զայդ — Յուցական դերանուն, հայցական, հոլով, եզակի (35, 120) :

Մեք — Անձնական դերանուն, ուղղական հոլով, յոգնակի (60, 77, 84, 143) :

Ոյք — Հարցական դերանուն, ուղղական հոլով, յոգնակի (70) :

Պարտուց — Ու պարզ հոլովման անեզական բառ, սեռական-տրական հոլով, յոգնակի (23, 97, 99) :

Գորովոյ — Ու պարզ հոլովման բառ, արտաքին թեքման, սեռական-տրական, եզակի (30, 31) :

Շրքանց — Ա պարզ հոլովման բառ, ներքին թեքման, սեռական-տրական, յոգնակի (33, 56, 73) :

Տանց — Ա պարզ հոլովման բառ, ներքին թեքման, սեռական-տրական, յոգնակի (33, 62, 68) :

Սրտիւ — Ի պարզ հոլովման բառ, արտաքին թեքման, դործիական հոլով, եզակի (36) :

Եղբարց — Զարտուղի հոլովման բառ, սեռական-տրական, յոգնակի (57, 85) :

Փոքուկ — Ու պարզ հոլովման, արտաքին թեքման, ուղղական հոլով, յոգնակի (63) :

Նոքա — Յուցական դերանուն, ուղղական հոլով, յոգնակի (67) :

Հաւուց — Ու պարզ հոլովման բառ, արտաքին թեքման, սեռական-տրական, յոգնակի (74) :

Ումեք — Անորոշ դերանուն, տրական հոլով, եզակի, ուղիղ ձևն է՝ Ոք (115) :

Բարուց — Ու պարզ հոլովման անեզական բառ, արտաքին թեքման, սեռական-տրական (119) :

Համաստեղութիւնք (25), լեզուք (66), պաշտօնէութիւնք (84), ծանօթք (86), բարեկամք (135), յանձնարարութիւնք (136), եւայլն :

2. Ոճեր ու դարձուածքներ

«Գոհ պիտի ըլլա՞ս եթէ թղթէ թեւերու վրայ առած՝ նետեմ զքեզ ի քթի ակամ պանդխտին տունն (22)» :

«Մօրս՝ որուն զերեզմանին քով վէշ կը խաղայի երբ ի հոգիդ զրին զնա եւ մեր տէրտէշն վերջին աղօթքը կը մրմնջէր (33)»:

«Իր հայրը պանդխտութենէ ի տուն դարձին՝ Կարնոյ լեռներուն մէջ առանց զերեզմանի կորսուած է (38)»:

«Մէկը կ'ըսէր թէ բան չգիտէ, միւս մը թէ՛ իր լեզուն չհասկցուի, եւ այլ ոք՝ թէ ո՞վ է այս խրմուղը (56)»:

«Եւ այլք բազումք, թողլով իրենց տունն ու բարեկենդանը՝ խանին բարեկենդանը տօնելու կ'երթան (63)»:

«Ո՞վ անցորդք, մաղթեցէ՛ք յերկնաւոր դարձնել զիս առ ծնողս (65-66)»:

«Ո՛չ միայն Պոլսոյ, այլ եւ այդ լեռանց ու հովտաց խաներն ալ բրբրելու է (66)»:

«Իր տօնէ թոժիւնը, յարալէզ խնամօք, ի յայտ եւ ի կերպարանս կը բերէ (74)»:

Գ. ՀԱԶՈՒԱԴԵՊ ԳՈՐԾԱԾՈՒՈՂ ԲԱՌԵՐ

Կիւրճեանի լեզուին այս հատուածը եւս ունի գործածութեան ընդհանրութիւն: Արդարեւ, երեւոյթ մը, որ թերեւս բացատրուի դարձեալ՝ հեղինակին բառեր փնտռելու մտմտութէն, բառեր, որոնք կրնային իր միտք բանին աւելի ճշգրիտ արտայայտել, բովանդակալից դարձնել: Վերջապէս՝ բառեր, որոնք առօրեայ խօսակցական թէ՛ գրական լեզուի մէջ կամ չկային, կամ մնացած էին «մութ» անկրկններ:

Անշուշտ, այս հատուածը լեզուին համար խոցելի չէ, տրուած ըլլալով որ հազուադէպ բառերը բոլորովին «անշարժ» կամ «մեռեալ» չեն: Անոնցմէ ոմանք, յետ յաճախակի գործածութեան, կրնան իրենց աշխուժութիւնը վերագտնել ու մտնել շրջանառութեան մէջ: Սակայն, եթէ նման բառերու գործածութիւնը պիտի մնայ լոկ պատահականութեան, կասկած չկայ որ հետզհետէ անոնք եւս ըսնեն հնացած բառերու ճամբան, հետեւաբար՝ իրենք եւս հնանան ամբողջովին:

Կիւրճեան, գիտակից այս իրողութեան, եւ զգալով պահանջը նման բառերու գործածութեան, հետամուտ եղած է զանոնք օգտագործելու: Այսպէս՝

«Երէկ Պ. Շաբարեան արտաւետու (նուրբ կեղեւով, բուրումնաւէտ հայկական խնձոր, 21) մէկ խնձոր տուաւ ինձ»:

«Նաւապետներն յանձն չեն առնուր այդ անպէտ բեռներն իրենց նաւերու տախտակալարին (տախտակամած, 40) վրայ նետելու»:

«Ծակ ծակ ֆիֆնեալ (բզկտեղ, 68) վերարկուի մը պէս, որուն

տակ մարմինն ու մարմինէն ներս, հոգին վիրաւոր ինկած է սուր սլաքի մը տակ»:

«Բարեմոյն (բարութիւն արտայայտող, 119) ժամանակներու մէջ լաւ բաներ կային»:

«Հրաքերձիկ (հրեղէն, 128) փամփուշտներ կը սլաթէին օդին մէջ»:

«...սպիտակ լուսերու անձրեւ մը թափելով հողմածփիկ⁵ (հոգին ծփացող, 128) Վոսփորին վրայ»:

«Այս ըզձակաք (տենչալից, 135) հառաչանքները կ'երնեն կը թափին խաներու մթին կամարներուն տակ»:

«Սառուցիկ (սառած, 135) մարմիններու հետ կ'երթան դէպի Պալլազը, այդ անկուշտ եւ սովալլուկ վայրն»:

«Առկայծ⁶ (մարելու մօտ եղող, 139) նշոյլ մը կ'արձակէին»:

«...բոլորտիքը կը ցցուին դժնէտեսիլ (դաժան կերպարանք, 141)»:

«Ամէն երանդ դուրս կը ցատքեցնէ հողեկան երեւոյթ մը բալուտ (մշուշապատ, 148)»:

«Աստուած իր պաշտամունքն ունի... բազմապահանջ (խտտապահանջ, 148-149) կեանք մը, ցնցուած ու խոնջած, իր սէրերէն մասնիկ մը տուժած չէ»:

«Կը մօտենայ, եւ ընդ խաղ, ձեռքը դնելով կաշիէ կրծկալի մը վրայ, զոր մեկնոցակի (կանանց հազուստ, 169) պէս հաղած էր մշակը»:

«Կը մերկացնեն դիապատիկները (դիակը պատողները, 196), եւ... կ'առնեն կը տանին անհարկի տրոփիւնով մը»:

«Ոչնչութիւնը պերճօրէն կը խօսի իր պրոպագոլ ցրտութիւնովը, շոշոկանք (զեղեցկացնելու ձեւեր, 204) կը փնտռէ»:

Դ. ԳԱԻԱՌԱԲԱՐԲԱՌԱՅԻՆ ԲԱՌԵՐ

Թերեւս Կիւրճեանի լեզուի բառապաշարին մէջ դերակշռող շերտը այս է: Կիւրճեան, որպէս իր ժամանակը ապրող, զգացող ու ձանջցող դրող, եւ իր հերոսներուն հետ շատ մօտէն շփուող ու շաղուող արուեստագէտ, ոչ միայն թափանցած է իր հերոսներուն էութեանը:

5. «Կարմիր, դեղին, գերմակ քղթերէ ձգուած հողմածփիկ (171) լարերու տակ»:

6. «Այս բառերէն՝ աչքերը, առկայծ (142) աչքերը, կը բռնկին կարծես»:

թեան, այլև իւրացուցած է անոնց լեզուն: Եւ ասիկա՝ կատարած է մերթ զիտումնաւոր, մերթ անուղղակիօրէն:

Բառագիտութեան այս հատուածը, որ չունի այնքան ալ զիտական ընդհանրութիւն եւ ծաւարուն դործունէութիւն, այլուհանդերձ, դաւառական կամ զիւղական դրականութիւն մշակելու նախապայմաններէն մէկն է, անչուշտ, եթէ հեղինակը զայն պիտի դործածէ տրամաբանական սահմաններու մէջ, ինչպէս նաեւ՝ տեղին:

Կիւրճեանի դրականութիւնը, որ առաւելաբար հիմնուած է դաւառական դրականութեան պատառիկներու ու դէմքերու վրայ, չէր կրնար խուսափիլ այդ իրողութենէն: Ի պատիւ Կիւրճեանի, պէտք է ըսել որ անոր լեզուին մէջ գոյութիւն ունեցող դաւառական տարրերը, ըլլան անոնք հեղինակային թէ հերոսներու լեզուին մէջ, չունին չափազանցական բնոյթ, այլ՝ ժուժկալ են եւ գուսպ:

Ահաւաստիկ օրինակներ.

«Ասոնց մարերէն (մայր, 36) իւրաքանչիւրն այնպէս կը հաւատայ որ իր տղան Պոլիս հասնի թէ չէ, փարա զրկելու կարող կ'ըլլայ»:

«Այդ է գունաւոր պատկերն, ուր պշուցեալ (սպշեցուցիչ, 58) կը քալեն, բռններու տակ ծոած»:

«Ուստի կը վախեմ (վախնամ, 82) որ գուցէ օր մը յուսահատութիւնն իր բոլոր ուժովը ծանրանայ խաներու մէջ»:

«Գեղջուկ քահանան քիչ մը բարձրկեկ (հպարտ, 106) կը կենայ»:

«Տէրտէրի դպրոց դացած էր, բառեր զիտէր, մանր ու մժուր (մանր, փոքր, 109) դաղափարներ ունէր»:

«Գիրուկ մարդ մը դէմը կ'ենէ կնատ (կարճ, 116) մօրուք, միջին հասակ պճըղնաւոր վերարկու մը հագած»:

«Մագերու փոքրիկ ֆիլիկ (փունջ, կտոր, 133) մը աջ կողմը ճակտէն դէպի վար կ'իջնէր»:

«Աշխատելու ալ կարող չեմ առջի (առաջուան, 153) պէս»:

«...եւ յուզեալ՝ կծկծուած կռնծած (դօսացած, 140) երեսներուն վրայ զլորող արցունքի կաթիլները կը շորցնէր»:

«Իր ամենէն դեղեցիկ զարդը կը շինէ հիմկեկ (հին, 145) Ֆէս մը, չգիտեմ ուրտեղէ ձեռք ձգուած»:

«Պատէ պատ ափիփիւլ (շօշափեւ, 150) կ'անցնի դողդոջուն»:

«Մօրը, քուրերուն (քոյրերուն, 57) եւ եղբարց կաթողին սէրն ալ ամէն թղթի մէջ ծրարուած կու դան տաք տաք ու կը խոռվեն զինք»:

Ե. ՆՈՐԱԿԵՐՏ ԲԱՌԵՐ

Կիրճեան, ինչպէս իր սերնդակից գրողներէն շատեր, եղած է նաեւ մեր լեզուն հարստացնողներէն: Թէև ոչմեծ քանակութեամբ, բայց, լեզուի օրինաչափութիւններուն յատուկ հետեւողութեամբ, ան կրցած է տասնեակ մը նորակերտ բառեր ներմուծել հայերէն լեզուին մէջ: Բառեր, որոնք իրապէս սրակ ու հմայք կու տան արեւմտահայ գրական լեզուին:

Տարակոյս չկայ որ այդ բառերէն ոմանք կենսունակ դեր մը չունին փամօնակակից հայերէն լեզուին մէջ, սակայն ատիկա երբեք չի նշանակիր թէ անոնք օր մը իրաւունք պիտի չունենան ստանալու քաղաքացիութեան իրաւունք:

Ի վերջոյ, նորակերտ բառերու դոյութիւնը լաւաւոյն ասպարոյցն է տուեալ լեզուի մը թարմութեան ու զարգացումին: Կիրճեան, որպէս հմուտ լեզուադէտ, լաւաւոյնս կը դիտակցէր այդ իրողութեան: Այսպէս՝

«Կը սրէի մանաւանդ իր թէգկեահին առջև մինչ թեւերն հոլանի, ջրդերն ուռած, կապուտերանգ (կապտաւուն, 74), կ'երկարէին բազուկներուն վրայ»:

«Աւանդական դէպքեր, որք ուրուատեսիկ (ուրուականի տեսքով, 84) ցնորքներու պէս մտքերու վրայ ցրուած կը մնան»:

«Խտալացի վաշտակ (փոքր զինուորախումբ, 86) մը՝ աւրաարկացի զօրախմբէ մը կը պաշարուի»:

«Սահելով լոխի գիշերանեմ (զիշերաշրջիկ, 113) ստուերի մը պէս, կ'երթայ կը նետուի ծառերուն տակ»:

«Գառնուկին արանիւք (բրդեղէն, 126) պատմուճանին փակած դփնեկ փուշին պէս, բզիկ բզիկ պիտի ընէր զնա»:

«Նորատի շինուածապետն (կառոյցի պետ, վարպետ, 126) սքանչելիքներ յօրինել կու տայ»:

«Վարդին դաղտնի կարգադրութեամբը շոգեկուր (շոգեմակոյկ, 127) մը եկած էր... նաւամատոյցին քով»:

«Կառքը սլացած էր փայլակընթաց (սրընթաց, 143)»:

«Իր անաչ (պարկեշտ, 153) ամուսինէն զատ, ո՛չ մէկու աչք ունեցած էր»:

«Կը հրճուեցնէին Վարդգէսը, որ կը քերթար (թեւեր կ'առնէր, 155)... ճերմակ թաթիկներն ու տտիկները զարնելով տախտակին»:

«Հրապուրուած անոր տխրաթոյն (մեղամաղճոտ, 157) եղանակէն, ընտանեցած էին Վարդան աղբօրս ու իր պատմութիւնը համառօտ ուսած»:

«Իմ հաճոյքներէս մէկն էր տեսնել զինքը շարաթը մի անգամ, լսել իր տխրաբոյր (տխրալի, 157) երգն ու բանը» :

«Ճարտար ձկնորսի մը պէս, իր ցանցակիմ (ցանցին, 189) մէջ որսալ թարմ, առոյգ ու կտրովի մարմինները» :

«Իրենց մատղշուկ (մատղաշ, 208) թաթիլներու մէջ առած, — ծանր ծանր դէպի գերեզման քալեր էին» :

*
**

Կիրճեան հայ գրականութեան պատմութեան մէջ, անկասկած ունի իր յատուկ տեղը : Իր ստեղծագործական ժամանակը հարուստ չէ, բայց որակաւոր է : Իր ձգած այդ քիչը ժամանակի կարեւոր վկայութիւնն է եւ անփոխարինելի :

Մտահան ընելու չէ որ Կիրճեան ութսունական թուականներու իրապաշտական շարժումի կերտիչներէն ու հետեւորդներէն եղաւ, արեւմտահայ գրականութիւնն ու լեզուն զննելով շրջադարձային յոռաջընթաց ուղիի մը վրայ :

Իր պարզունակ, այլեւ զխպուկ եւ ինքնատուր լեզուն կը մնայ արեւմտահայ գրականութեան լաւագոյն նմոյշներէն մէկը :

CERTAIN ELEMENTS OF MELKON GURDJIAN'S LEXICON

BARUYR AGHBASHIAN

(Summary)

Melkon Gurdjian (1859-1915), the well known Armenian short story writer, who was one of the forerunners of provincial literature, equally illustrates himself as one of the reformers of western Armenian literary language.

The article studies Melkon Gurdjian's lexicon, taking into consideration specially the worn out words of his vocabulary and their meaning, old Armenian (grabar) elements, dialectical aspects, rarely used words, and new words coined and constructed by him.